

rem, Searsem a jinými americkými sociology a psychology. Dollard vychází z myšlenky, že každá frustrace, tj. stav způsobený životními neúspěchy, zklamáními a nespokojeností s vlastním postavením, rodí agresi, tj. jednání zaměřené proti nějaké osobě nebo skupině, přičemž nemusí být pravidlem, že právě proti té, která je pravou příčinou frustrace. Tak často dochází k tomu, že oběti agrese se stávají národnostní nebo rasové skupiny, jež přebírají v tomto případě funkci "obětí beránek" a trpí za hříchy jiných. Wiatr však Dollardovi oprávněně vytýká, že neobjasňuje, proč to jsou právě příslušníci těchto skupin, proti nimž se obvykle zmíněná agrese zaměřuje. To se totiž už nedá vyvodit pouze z psychologických znaků lidí, nýbrž je třeba vzít v potaz celou sociálně ekonomickou a třídní situaci společnosti, ve které k oněm jevům dochází. Druhá je teorie, která hledá příčiny rasových předsudků v trvalých psychologických znacích osobnosti, jež činí některé lidi zvlášť náchylné působení nacionalistické nebo rasistické ideologie. (Jde o tzv. autoritativní typ osobnosti.) Nejtypičtějším příkladem takového řešení je kolektivní dílo *The Authoritarian Personality*, New York, 1950, které napsali T. W. Adorno, E. Frenkel-Brunswik, D. J. Lewinson a R. N. Sanford. Obě tyto teorie autor podrobněji rozebírá a ukazuje, že v žádném případě nevyvracejí oprávněnost marxistického přístupu k otázce předsudků, že jej pouze doplňují, že však samy — mají-li být důsledné — vyžadují podstatné korektury a zásadní doplňky.

Celou tuto část uzavírá problematika boje s předsudky. Wiatr nejprve polemizuje s těmi buržoazními autory (H. P. Fairchild, F. H. Giddings, F. Boas, A. H. Richmond), kteří odmítají sociální původ rasových a nacionálních předsudků, hledají jejich příčiny v „přirozených“ vlastnostech lidí, pokládají je za věčné, z čehož by logicky vyplývala zbytečnost na marnost boje s nimi. Dále srovnává praktický marxistický a liberálně buržoazní přístup k odstraňování rasových a nacionálních předsudků, a konečně řeší otázku, jakou roli může zde sehrát právo a státní moc, a to jak v podmínkách kapitalismu, tak za socialismu.

V poslední části nazvané *za socialistické národní vědomí*, která je bohužel velmi stručná, se Wiatr pokusil vysvětlit příčiny existence rasových a nacionálních předsudků za socialismu. Jedním zdrojem jsou pochopitelně vzpomínky a přežitky minulosti. Ovšem na to se celá otázka neredukuje. To, že se zmíněné předsudky udržují masově, vyplývá do značné míry ze skutečnosti, že ještě mají jistou sociální základnu. Podle Wiatra ji tvoří: 1. zbytky vykořisťovatelských tříd a činnost protisocialistických politických seskupení, která se za určitých okolností dovolávají nacionalismu, 2. některé masové sociální jevy, a to a) stále ještě poměrně nízká kulturní úroveň obyvatelstva a b) reagování na frustrace, ke kterým i za socialismu dochází, nacionalistickými předsudky. Obě tyto skupiny jevů nejsou pochopitelně vlastnosti a imanentní znaky socialismu, ale souvisejí

s podmínkami, za kterých se nová společnost vytváří, s pozůstatky kapitalistického zřízení. V závěru si Wiatr všímá i toho, jakou úlohu při oživování nacionálních předsudků v Polsku sehrála některá nesprávná opatření v období tzv. kultu osobnosti.

Jan Sedláček

Několik zkušeností ze sociologického výzkumu mládeže

Informace o knize Leopolda Rosenmayra „Familienbeziehungen und Freizeitgewohnheiten jugendlicher Arbeiter“ Wien, 1963

Zvýšený zájem naší společnosti o mládež vyvolal k životu spontánní potřebu mnohostranné analýzy problematiky mládeže. Proto se v poslední době množí pokusy především o sociologické empirické výzkumy otázek mládeže. Jde však vesměs o pokusy více méně živelné s různou vědeckou a společenskou hodnotou. Řada výzkumů zůstává ve stadiu popisujícím získaný materiál a nanejvýše přístupujícím k jednostranným diagnózám. Zjišťujeme tu i značnou metodickou nestejnorodost, obsahovou nekoordinovanost a též koncepční neujasněnost. Tak se stává, že cenný materiál o problematice mládeže zůstává nevyužitý a co více, možnosti spolupráce mezi sociology zkoumajícími stejnou látku nejsou realizovány. Naléhavá společenská potřeba pochopit strukturu a diferencovanost společenského souboru, který představuje mládež, vazbu tohoto souboru s jinými souborovými skutečnostmi a především společenské funkce této stále významnější sociální síly volá po urychlené koordinaci a vědeckém prohloubení výzkumu naší mládeže. Protože u nás dosud neexistuje žádné souborné sociologické dílo o problémech současné mládeže, přináší tato stať několik informací o výzkumech stejné problematiky prováděných v Rakousku.

V knize rakouského sociologa univ. prof. Leopolda Rosenmayra *„Familienbeziehungen und Freizeitgewohnheiten jugendlicher Arbeiter“*, Vídeň, 1963 (Nakladatelství pro historii a politiku, 430 str., cena 290,— Schil.) jsou prezentovány výsledky první etapy dlouhodobého a mnohostranného sociologického výzkumu rakouské mládeže. Sociologická studie je výsledkem téměř pětileté výzkumnické práce mezi 800 rakouskými uční žijícími ve Vídni a v Dolním Rakousku. Podnětem nebo spíše formou společenské objednávky této instruktivní sociologické práce byly závěry konference svolané v roce 1958 ministerstvem vyučování k otázkám problematiky mládeže. Konference se zúčastnili nejen pedagogičtí a jiní pracovníci z oblasti výchovy a školství, ale i vědečtí pracovníci v oblasti bádání otázek mládeže. Vyústěním konference se stal naléhavý požadavek dlouhodobého a jednotného řízeného vědeckého výzkumu problematiky rakouské mládeže. Na výzvu této konference reagovali sociologové společenskovědního výzkumného pracoviště vídeňské university vedeného profesorem Leopoldem Rosenmayrem, odborníkem pro obor sociologie rodiny.

Tematickým těžištěm první etapy výzkumu byla sociologická analýza *rodinných vztahů*, v nichž žijí příslušní učni. Věková hranice zkoumaných chlapců se pohybovala mezi 15 až 17 lety. Volbu tématu zdůvodňuje L. Rosenmayr takto: Za prvé logickou návazností sociologie mládeže na sociologii rodiny. Za druhé skutečností, že sociologie rodiny je díky dlouhodobé tradici propracovanější jak po stránce metodické, tak i teoretické. Též vědecké výzkumné zkušenosti autora jsou v této oblasti značné. Vedle těchto důvodů logických a vědeckých sehrál důležitou roli též aspekt praktický; neboť podle autora hlubší pochopení dalších vývojových možností rodiny i prozkoumání příčin dosavadních těžkostí by se mohlo stát klíčem k řešení řady problémů souvisejících s výchovou mládeže. Zvýšený zájem o zkoumání rodiny je důsledkem vzrůstajícího společenského významu rodiny v současné industriální společnosti. L. Rosenmayr vysvětluje tento jev mimo jiné i všeobecným zklamáním západního světa politickými teoriemi XX. století. V tom se shoduje s jinými teoretiky Západu jako např. s Helmutem Schelsky (s nímž dále vesměs jen polemizuje). Též Schelsky podtrhuje význam rodiny s poukazem na novou konzolidaci tzv. privátní sféry, na identitu cílů rodiny a cílů dětí na jedné straně a na nepřekonatelný rozpor mezi rodinou a celou společností na straně druhé.¹

Rostoucí zájem o rodinu se Rosenmayrovi mimo jiné jeví jako důsledek reálného přírůstku mimopracovního času a tím též zvýšeného zájmu o výchovu dětí a mládeže. Je pozoruhodné, že pro volbu tohoto tématu o rodinných vztazích jako východiska výzkumu mládeže se Rosenmayrovi stává též zřetelně konstatovaný rostoucí zájem o tuto problematiku v SSSR. I když vysvětlení vědeckého zájmu sovětských teoretiků o rodinu je podáno značně zjednodušeně, přece jen sám fakt, že se v rakouské vědecké publikaci hovoří o zájmové sféře sovětské vědy, je aspektem pozitivním.

Výsledky výzkumu o rodinných vztazích vídeňských a dolnorakouských učňů prezentuje L. Rosenmayr v první kapitole druhého dílu svého spisu. Podává zde rozbor sociální struktury rodin i rozbor rodičovských funkcí plněných v životě zkoumaných chlapců a též analýzu vlivu rodičů na své syny.

Tomuto výzkumu předchází shrnutí dosavadních autorovi známých hypotéz (pouze západních, převážně pak rakouských a západoněmeckých) o vlivu rodiny na mládež. Podle autora se však nelze ve vědeckém slova smyslu s většinou dosavadních závěrů a tvrzení o vlivu rodiny na mládež vyrovnat, protože nebyly vesměs podepřeny vědeckými důkazy, nýbrž při nejlepším pouze ilustracemi. Závěry autorů o zkoumané problematice se navzájem často úplně rozcházejí.

Zvláště kriticky se L. Rosenmayr staví k myšlenkám již zmíněného západoněmecké-

ho sociologa Helmuta Schelského.² Hlavní argument Schelského o pozici tzv. skeptické generace je odvozen ze sociologické teze o rodině, která poskytující dětem zvýšenou podporu a péči, brzdí zároveň proces jejich lidského a sociálního zrání, protože nedokáže ve svém intimním prostředí připravit děti na vstup do širšího společenství současného světa produkce. Schelského myšlenka o skeptické generaci tedy spočívá na konstatování nepřekonatelného rozporu mezi intimním světem rodiny a světem průmyslové společnosti, rozporu rodičů u mládeže pociťující odcizení a neschopnosti nalézt správnou cestu do společnosti, ale též úbytek celospolečenských zájmů doprovázený stažením se do soukromí vlastní rodiny.

Jestliže L. Rosenmayr poukazuje při formulování vlastních hypotéz hlavně na metodické nedostatky předchozích prací, pak má na mysli především názory H. Schelského o skeptické generaci. H. Schelsky prý odvodil své závěry na základě studia pouze stoosmdesáti západoněmeckých rodin a tyto zkušenosti zevšeobecnil pro západoněmeckou rodinu a mládež vůbec. Poněvadž Rosenmayr nepokládá postup Schelského za vědecky adekvátní, vyvrací jeho závěry vesměs nepřímě. Sám zastává názor, že propast mezi rodinným prostředím a prostředím celospolečenským lze překlenout a nalézá pro to ve svém výzkumu empirické důkazy. Podle našeho názoru Schelského myšlenka o nesmířitelných protikladech mezi intimním prostředím současné západní rodiny a ostatní společností má racionální hodnotu a signalizuje vážný a reálný problém industriální kapitalistické společnosti. Tento racionální aspekt není oslaben ani skutečností, že Schelsky absolutizoval zobecněnou zkušenost, která vyplynula ze vzorku 180 západoněmeckých rodin bez bližšího sociálního zařazení. Tento vážný problém bohužel Rosenmayrova sociologická analýza nejen neřeší, ale spíše se mu vyhýbá, anebo ho zastírá. Rosenmayr o neexistenci rozporu mezi rodinou a společností říká doslovně: „Nejistili jsme na jedné straně ani žádný konflikt mezi rodiči a syny, ani žádný rozpor mezi rodičovským domem a společností na straně druhé“ (str. 263 citovaného díla).

Při formulování vlastních výchozích hypotéz k této problematice, postupuje L. Rosenmayr ve dvou rovinách. V první zahrnuje pod pojmem „Block der rohen Hypothesen“ řadu dosavadních názorů na vývoj rodinných vztahů a forem od staroevropských až po velkoměstsko industriální. V druhé pak formuluje obsahově zúžené již vlastní hypotézy, které jsou pracovním východiskem sociologického výzkumu, tzv. formální hypotézy. Oba druhy hypotéz nakonec konfrontuje se získanou empirií, verifikuje je, anebo zamítá a staví hypotézy nové jako východisko k dalším zkoumáním. Takto se pokouší o sociologickou analýzu vyššího stupně, o postihnouti určitých pravidelností a zákonitostí v rodinných vztazích.

¹ Helmut Schelsky, *Die skeptische Generation*, Köln, 1957.

² Helmut Schelsky, *Wandlungen der deutschen Familie in der Gegenwart*, Stuttgart 1954.

Díky přesnosti a důslednosti autora nezůstává ani jedna mezera v popisu jeho vědecké práce. To znamená, že autor věnuje značnou pozornost i otázkám metodickým a též obecně teoretickým. Vzhledem k rozsahu Rosenmayrova díla a našim omezeným možnostem nelze se všemi těmito vesměs zajímavými otázkami zabývat. Spíše pro ilustraci Rosenmayrových důsledností uvedeme alespoň jednu z jeho formálních hypotéz i výsledky ověření této hypotézy. Dílčí výchozí hypotéza zní: „Vztahy mezi synem a matkou jsou tehdy horší, jestliže je matka zaměstnána.“ Na základě získaného empirického materiálu o vztazích mezi zaměstnanými ženami a jejich syny dochází autor v závěrečné kapitole k vyvrácení této výchozí domněnky: „Nenašli jsme žádného potvrzení hypotézy, že vztahy mezi synem a matkou se zhoršují, jestliže je matka zaměstnána...“ (str. 44, 155 citovaného díla).

Výzkumným mezičlánkem bádání bylo zkoumání osobních vztahů mladistvých dělníků *mimo rámec rodiny a vztahů k institucím*, tj. k církvi, k politice a spolkům. (Jde o spolky s definovatelnými politickými a světónázorovými cíli.)

Zvláštní pozornosti zde zasluhují závěry, které vyplynuly ze zkoumání vztahu mladých rakouských dělníků k politice a spolkové činnosti. Analýza čtyř novin a časopisů patnáct- až sedmnáctiletých učňů přivedla autora k závěru, že politickým otázkám je u zkoumaných chlapců věnována malá pozornost. Zvláště pak otázkám vnitřní politiky, ale též kulturním článkům, a to v porovnání s pozorností věnovanou sportovním rubrikám nebo místním zprávám. Při hlubším zkoumání motivů nezájmu mladistvých dělníků o politické události došel však L. Rosenmayr k upřeshňujícím zjištěním. Ukázalo se, že existuje přímý vztah zájmu o politické dění k relativně konkrétním společensko-politickým představám těchto chlapců o tom, co si představují pod pojmem „péče státu o mládež“. Na prvním místě zde očekávají větší pomoc hlavně pokud jde o formování a organizování jejich volného času. Na druhém místě pod pojmem péče státu o mládež rozumějí zlepšení svého hospodářského a sociálního postavení. Avšak tento obecně formulovaný požadavek je zkoumaným učňům nejasný a stojí v rozporu s dalšími výsledky výzkumu, že totiž tato část rakouské mládeže má velmi nepatrné požadavky na státní péči, pokud jde o zvyšování vzdělávacích možností. L. Rosenmayr zdůrazňuje, že zatímco nebylo potvrzeno dosti často konstatované zamítnutí pojmů mládež ve smyslu společenské skupiny mládeží samou, vyplul při výzkumu na povrch nečekaně malý zájem mladistvých dělníků o další sebevzdělávání, ať už ve smyslu kulturního rozhledu nebo další odborné kvalifikace, či ve smyslu pochopení současné politické situace. Vzhledem k našemu kritickému pohledu na vše, co souviselo v minulém politickém vývoji světa s fašismem, pokládáme za zvláště závažnou zmínku autorovu o zjištění úplné absence zájmů mladých rakouských dělníků o minulý politický vývoj.

V této souvislosti nebude na škodu citovat myšlenku Jean-Paula Sartre z interviewu pro *Le Nouvel Observateur*: „Skutečnost, že se mladí lidé méně zajímají přímo o politický boj, slouží jako alibi těm, kteří ji od něho odvracejí ještě víc.“)

Zjištění všeobecného nezájmu učňů o další sebevzdělání je pravděpodobně novým sociologickým jevem, před nímž stojí sociologové do jisté míry bezradní. O tom nás přesvědčuje i skutečnost, že při zkoumání různých forem rozhovorů s dětmi i forem ovlivňování se věnuje možnostem, jak ovlivňovat syny ve smyslu probuzení zájmu o další sebevzdělání, malá pozornost. Kapitole o rozhovorech rodičů se syny o jejich práci a o budoucích plánech dává autor neporovnatelně méně místa nežli kapitole o náboženských rozhovorech. Přitom si všímá spíše toho, kdo z rodičů v těchto rozhovorech hraje hlavní roli, než intenzity rozhovorů nebo forem, jakými lze u chlapců zájem o sebevzdělání zvýšit. Z toho do jisté míry vyplývá, že pokud jde o kulturní funkci rakouské rodiny ve smyslu výchovy dětí k povolání, případně dalšího sebevzdělání, není na ni vykonáván společenský tlak. Výchovu k povolání a sebevzdělání pravděpodobně nerealizuje rakouská rodina ani nepřímě. Výzkum nezachycuje rozhovory o zvyšování kvalifikace rodičů při zaměstnání.

Autor dochází k závěru, že čím jsou rozhovory intimnější a abstraktnější, tím jsou méně časté. Proto zůstává v rodině mnoho otázek nezodpověděných a tím se vytvářejí předpoklady k možným konfliktům u dětí těchto rodin. Příliš brzké vybočení mladistvých chlapců z hodnotových kritérií rodičů vede k předčasnému zrušení kulturně výchovných funkcí rodiny.

Paralelně s těmito názory naopak autor na konkrétním empirickém materiálu dokládá dosti velký vliv rodičů na jejich syny pokud jde o jejich vstup do politických spolků. Např. synové kvalifikovaných dělníků jsou většinou členy socialistických spolků a téměř více než polovina všech rodičů dotazovaných vyslovila přání, aby jejich synové byli členy nějaké organizace. Tímto potvrzením politického vlivu rodičů na děti a rovněž i dalšími zjištěními se L. Rosenmayr opět staví kriticky k Schelskému a nyní již přímo vyvrací hypotézu o nepolitické skeptické generaci: „Na základě empirických materiálů nelze sice hovořit o vysloveně aktivní politické mládeži, ale též ne o všeobecném odklonu této mládeže od politických organizací.“ Tato zjištění o mladistvých dělnících jistě nelze zevšeobecnit jako absolutně platná pro všechnu mládež, protože šlo o výzkum pouze jedné sociální a věkové vrstvy mládeže. Sám autor upozorňuje na nezbytnost dalších srovnávacích výzkumů. Je však možné postavit Rosenmayrova zjištění do protiváhy s velmi jednostrannými předsudky o pracující mládeži moderní doby, jež podal např. jiný západoněmecký sociolog K. Bednarik v knize *„Der junge Arbeiter von heute – ein neuer Typ“*, Stuttgart, 1953. Bednarik staví svou knihu na hypotéze o všeobecném odklonu pracující mládeže od